

## **РОЗВИТОК СИСТЕМИ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ ТА ВІРОВИЗНАННЯ**

**Бедь В. В.**

### **ВСТУП**

Пройшло десять років після прийняття Закону України «Про вищу освіту». Правове визнання богослов'я положеннями цього Закону відкрило можливості для легітимізації богословських ідей у загально-освітнянський та загальнонауковий дискурс. За цей час в Україні сформувався новий тип богословської освіти, яка сьогодні знаходиться на перетині кількох взаємопов'язаних тенденцій: 1) подальшого, у пост тоталітарний період нашого часу, розвитку традиційної, класичної богословської освіти у духовних закладах освіти – релігійних організаціях; 2) часткове повернення до практики богословської освіти за межами релігійних організацій, зокрема, у світських закладах вищої освіти; 3) а також забезпечення поліконфесійної, мультикультурної богословської освіти для забезпечення потреб суспільства на початку XXI століття.

Зазначені тенденції мають внутрішню логіку розвитку, їх можна розглядати як умовно автономні, так і як взаємопов'язані між собою категорії, що мають, власний темп розвитку і власні цілі. Між тим, як зазначає І. Войтюк, в релігійному середовищі «рівень міжконфесійного спілкування носить переважно конфліктний характер, що навіть така велика конфесія як православна не має порядку у своєму стані»<sup>1</sup>. Тому дотримання прав громадян на свободу віросповідання та віровизнання для запобігання міжконфесійних напруг і конфліктів, які неминуче виникають у ситуації, коли українське суспільство зіткнулося з неможливістю подолати розділення у релігійній політиці, є визначальним.

У нашому розділі ми не розглядаємо питання міжконфесійного діалогу, але намагаємося виявити досягнення і проблеми богословської освіти у контексті прав людини на свободу віросповідання та віровизнання. На наше переконання, інституційно розвинена богословська освіта має слугувати не лише прикладом для розв'язання проблеми

---

<sup>1</sup> Войтюк І. Інтеграція релігійних та духовних елементів у системі української національної освіти. *Філософія освіти*. 2012. № 1-2 (11). С. 260–272 (268).

взаємовідношення конфесійних та не конфесійних форм богословської, але і виступати базою для створення державної політики у цій сфері. Базою у цьому питанні мають слугувати не штучні привілеї однієї конфесії у порівнянні з іншими, а використання соціального потенціалу якісної богословської освіти, яка має як свій теоретичний, так і практичний виміри.

## **1. Богослов'я в освіті в контексті свободи віросповідання та віровизнання**

Практика державотворення суверенної незалежної України спрямована на реалізацію права людини на свободу совісті і віросповідання, що позитивно впливає на розвиток державно-церковних відносин, сприяє здійсненню проповідницької, просвітницької та благодійної діяльності релігійних організацій. Чинне національне законодавство пропонує модель, за якою церква і релігійні організації відокремлені від держави<sup>2</sup>, усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом<sup>3</sup>.

Питання реалізації права на свободу віросповідання та віровизнання вимагають уваги з врахуванням вимог громадянського суспільства до національного законодавства, імплементації міжнародних стандартів у зазначеній сфері, політичних реалій. Не дивлячись на особливий статус православ'я у національному законодавстві (проявляється у визнанні святковими і неробочими днями Різдва Христового, Пасхи, Трійці) в конституційних нормах вбачається, що Україна є світською державою, тобто нейтральною до будь-яких різновидів віри. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий Верховною Радою УРСР 23 квітня 1991 р. сформував «правове поле для утвердження свободи совісті, віросповідань та власне реальної поліконфесійності»<sup>4</sup>.

У наш час богословська компонента поступово проникає у систему освіти, яка розбудовується на засадах гуманізму, толерантності і дотримання принципів свободи совісті. В освітніх програмах різних спеціальностей богослов'я присутнє у курсах релігієзнавства та історії релігій, філософії, етики, філософії релігії тощо. Вивчення богословських

---

<sup>2</sup> Конституція України. Стаття 35: 1 жовтня 2024 р. *Верховна рада України* : веб-сайт: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.10.2024).

<sup>3</sup> Колиба М. М. Свобода віросповідань та державно-церковні відносини за умов відродження й утвердження української державності: філософсько-правовий аспект. *Вісник Львівської державної фінансової академії : гуманітарні науки*. 2012. № 12. С. 77–82.

<sup>4</sup> Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття: монографія. Київ: Знання України, 2005. С. 143.

питань актуальне для фахівців з історії, психології, педагогіки, державного управління, правознавства, оскільки зачіпає значну кількість проблем не лише правового, а й соціального та світоглядного характеру. «Право на релігійну освіту, ... яке полягає у наданні особі певного обсягу інформації релігійного змісту з метою формування та (чи) підвищення рівня її релігійної інформованості, усвідомленого сприйняття нею змісту певного релігійного віровчення та формування у неї практичних вмінь і навичок щодо його сповідування»<sup>5</sup> є невід'ємною складовою сучасного демократичного суспільства. Між тим, навколо питань щодо присутності богословських знань та спеціальності Богослов'я у закладах освіти дотепер точаться палкі дискусії.

Частина чиновників та науковців продовжують відстоювати думку, що наявність богослов'я у закладах освіти (окремих курсах або спеціальності) суперечить конституції України та порушує норми закону про свободи совісті та релігійні організації. Зокрема, А. Колодний пише: «В засобах масової інформації, листах в державні органи, на засіданнях з приводу цього створеної при Міносвіти спеціальної комісії все частіше порушується питання введення в школах, як обов'язкового предмету *Християнської етики* або *Закону Божого*, а у вузах – теології. Подекуди керівництво освітянських установ, зокрема на Галичині, ігноруючи принцип світськості державної освіти, закріплений Конституцією України і чинним законодавством, самочинно ввело викладання релігійних курсів, ... , залучивши до цього подеколи невідповідно до педагогічної роботи служителів культу, ченців і черниць, різних проповідників або ж підготовлених на короткотермінових катехітичних курсах греко-католицької Церкви вчителів. Маємо не що інше, як протиправно з підтримки клерикалізованих місцевих владних структур організовану однією Церквою на догоду собі скриту катехізацію молоді у державних школах і за державний кошт. Крім того, серед церковного керівництва поширена думка, що в школах повинно викладатися віровчення тієї церкви, яка є панівною в регіоні або якій “належить канонічна земля”»<sup>6</sup>. Й далі він продовжує: «Такий підхід неприйнятний, бо ж він веде до дискримінації в галузі релігійної освіти, до її конфесіоналізації, силового насадження того чи іншого віросповідання і, нарешті, порушення прав людини взагалі. Ми не маємо повторити принцип радянської освіти, коли

---

<sup>5</sup> Архімандрит Віктор (Бедь В. В.) Конституційно-правові аспекти реалізації права людини на свободу совісті та віровизнання : монографія. Ужгород, ІВЦ «УУБА- КаУ», 2010. С. 243.

<sup>6</sup> Колодний А. Свобода совісті в освіті світської України. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (Мораль. Релігія. Освіта). С. 65–66.

в школах, не рахуючись із наявністю дітей з віруючих сімей, обов'язковою була атеїстична освіта»<sup>7</sup>.

На нашу думку, не сприйняття богослов'я як системи богословсько-філософського та соціально-гуманітарного знання лежить у двох площинах:

1. Ототожнення останнього із системою релігійної (духовної) освіти, основним змістом якої є доктринальна підготовка служителів церкви та оволодіння ними системою компетенцій необхідних для цього. Традиційно вбачалося, що релігійна (духовна) освіта потрібна для підготовки майбутніх священно- та церковнослужителів і тому краще це робити в закладах підпорядкованих безпосередньо Церкві. Тому релігійна освіта є конфесійною. Для її проведення залучаються конфесійно зорієнтовані особи, що призводить до переваги одних віровчень перед іншими. Для релігійної (духовної) освіти важливо засвоєння чим більшого обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня релігійної освіченості, формування навиків усвідомленого сприйняття змісту певного релігійного віровчення.

2. Сприйняття богослов'я скрізь призму радянського минулого. Радянська освіта ґрунтувалася на постулаті пріоритету матерії та розуму. Стратегія виглядала переконливо, оскільки для раціонального світогляду розум значно ефективніший відносно душі. Розум реагує на зовнішні виклики раціонально, а душа є лише умоглядним конструктом, дієвість якого для комуністично-матеріалістичної філософії видавалася сумнівною. Тому співробітництво світської освіти та релігії у радянські часи було повністю припинене: церква офіційно відокремлена від держави, школа – від церкви. Були закриті спеціальні навчальні заклади, повністю виключені із змісту освіти компоненти релігійного характеру. Радянською владою було здійснено спробу повністю знищити релігію як форму суспільної свідомості.

Між тим, зауважимо, що релігійну освіту не слід ототожнювати або підміняти богословською. За 30 років незалежної України сформувалася сучасна система богословської освіти, котра виявилася набагато складнішою ніж простий поділ на релігійну (духовну) та світську. Що стосується другого моменту, зауважимо, що філософія освіти має уникати того, щоб ставати на бік або войовничого атеїстичного релігієзнавства, або заангажованого богослов'я.

Організація богословської освіти в системі навчальних закладів не суперечить принципам світськості освіти, не суперечить відокремленню Церкви від Держави і школи від Церкви. Як показала практика, наявність

---

<sup>7</sup> Колодний А. Свобода совісті в освіті світської України. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (Мораль. Релігія. Освіта). С. 65–66.

спеціальності Богослов'я у світських закладах освіти не призводить до суперечок та конфліктів ні на світоглядному, ні на конфесійному рівнях. Прикладом того є існування поруч з іншими освітніх програм з Богослов'я на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, на факультеті філософії та релігієзнавства в Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, на гуманітарно-економічному факультеті в Карпатському університеті імені Августина Волошина.

Противники богослов'я, відстоюючи свободу віросповідання та віровизнання у закладах освіти ратують за релігієзнавство як конфесійно та релігійно нейтральну освіту, оскільки воно не повинно узгоджувати погляди на релігії представників різних конфесій. На їх думку саме релігієзнавство розкриває її сутність, місце і роль як в суспільстві, так і в житті людини, дає повний обсяг об'єктивних, науково перевірених знань про релігію в різних її конфесійних проявах, дає сукупність знань з історії релігії та її суспільного функціонування, а також з наукових позицій вивчає релігію як прояв світової культури<sup>8</sup>. Між тим сфера богословських знань набагато ширша – «попри свою специфіку, є частиною суспільного знання, яке історично включене в систему існуючих наукових і ненаукових знань. У діалозі з теологією розвивалися філософія і наука, під її впливом формувалися базові цінності та ідеали європейської культури. І зараз вона залишається важливим чинником культурного розвитку людства»<sup>9</sup>. Саме богословське осмислення себе та суспільства є «одним із засобів формування національної, або національно-культурної ідентичності особистості, які сприяють формуванню світогляду людини, формують її переконання, відтак визначають життєву стратегію»<sup>10</sup>. Вивчення релігієзнавства навряд чи може «навчити альтруїзму, заохочувати до суспільного блага, надати сильну і тривалу мотивацію покращити навколишній світ»<sup>11</sup>. Успіх у розвитку громадянського суспільства для майбутніх поколінь неможливо без заохочення церквами своїх мирян, а «свободу слова и свободу мислення Українська православна церква вважає невідчуженими

---

<sup>8</sup> Історія та розвиток релігієзнавства. Реферат. *Освіта.ua* : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/30070/> (дата звернення 10.10.2024).

<sup>9</sup> Христокін Г. В. Теологія як специфічний тип соціо-гуманітарного знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. November 2019. с. 67-75 DOI:10.32837/apfs.v0i25.875// DOI: 10.32837/apfs.v0i25.87

<sup>10</sup> Бех, І., Журба, К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська Школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 25. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2017.16.24-33>

<sup>11</sup> Мельник, М. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. № 19 (4). С. 127.

правами на тій підставі, що вони є передумовою гармонійного розвитку людини і суспільства»<sup>12</sup>.

На наш погляд, сутність питання полягає в іншому: як і яким чином репрезентувати богослов'я у закладах освіти так, щоб не порушувати права особи на свободу віровизнання та віросповідання? Досвід інших країн демонструє різні підходи до взаємодії освіти та релігії, й як наслідок – до реалізації права на свободу віросповідання та віровизнання. Фактично, їх можна розділити на три групи:

1. Законодавство визнає співпрацю церкви і держави в царині освіти. Освіта є конфесійною. Це країни Австрія, Бельгія, Греція, Італія, Іспанія, Кіпр, Литва, Німеччина, Португалія, Словакія, Чехія;

2. Релігійна освіта є обов'язковою, контролюється державою, однак є не конфесійною. До цієї групи належать країни північної Європи, де переважає протестантизм та Великобританія. Експерти відзначають, що така ситуація стала наслідком протестантського вчення про те, що катехизація є обов'язком держави і є обов'язковою. Однак внаслідок секуляризації як загальноєвропейської тенденції цей вид релігійної освіти втратив зв'язок із конкретною конфесією;

3. До третьої групи належать країни, в яких церква від'єднана від держави.

Кожен з цих підходів виправданий культурно-історичним досвідом тієї чи іншої держави, має свої «за» та «проти». Ми знаємо, що на початкових стадіях розвитку системи університетської освіти (як в Європі, так і на Сході) богослов'я (теологія) було не тільки суттєвою частиною освітньої системи, але власне – суттю освіти як такої. В складі кожного класичного університету був обов'язково факультет теології. Й не зважаючи на загальну тенденцію розвитку суспільства – від конфесійного до секулярного – вивчення богослов'я «збереглося в деяких університетах у традиційних теологічних формах. У цьому контексті ми можемо згадати не лише власне церковні чи релігійні університети (систему католицьких університетів, наприклад), але й деякі класичні університети також»<sup>13</sup>.

Тому буде більш адекватно, продуктивно і перспективніше сконцентрувати свою увагу у рамках нашої проблеми на організаційній та методологічній площині богословських інституцій у сенсі їхньої взаємодії із іншими структурами та інтелектуальними сферами:

---

<sup>12</sup> Богданенко А. І. Інтегративна християнська теологія в науці державного управління: український контекст. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6 (24). С. 18 –192. (DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-180-192](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-180-192)) с. 364.

<sup>13</sup> Юраш А. Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (Мораль. Релігія. Освіта). С. 97.

1. **В який спосіб богословські студії зможуть зайняти власне унікальне місце серед інших наукових / навчальних дисциплін,** зокрема – історія, географія, психологія, політологія, соціальні науки, філософія тощо, які мають власні підходи до релігії і в певний спосіб пов'язані із вивченням релігії;

2. **В який спосіб богословські студії спроможні взаємодіяти з науковими / навчальними дисциплінами,** що мають, подібно до них, релігію за єдиний предмет свого інтересу (зокрема, релігієзнавство, етика...). Існує багато звинувачень, упереджень і навіть суворо опозиційних поглядів стосовно того, що сучасне теологічне знання спроможне мати самостійну і виняткову роль у вивченні та репрезентуванні релігії в інтелектуальній та публічно-соціальній сферах.

Між тим позитивне розв'язання зазначених питань надає можливість використовувати у науці та освіті всю богословську спадщину «без яких-небудь відчутних звернень до певної релігійної доктрини, уникаючи при цьому будь-яких звинувачень у порушенні принципів розмежування церкви та держави. В такий спосіб релігія як предмет наукового зацікавлення і унікальної дослідницької уваги втрачатиме ті особливості, що роблять її конфліктним феноменом»<sup>14</sup>. І тому звинувачення щодо порушення права на свободу віросповідання та віровизнання втрачають сенс.

Також необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства змінено механізм відтворення релігійності. Якщо у дожовтневий період релігійна свідомість формувалася з дитячих років, на ранніх стадіях соціалізації, то за тоталітарного режиму інститути, які забезпечували формування релігійної свідомості, було знищено. Сучасна людина має великий розрив між традицією та власним релігійним досвідом. Зокрема, три чверті населення України вважають себе віруючими людьми, ... проте близько 40% заявляють, що шукають власних шляхів спілкування з Богом. «Це свідчить про формування позаконфесійних віруючих, які самостійно вирішують, у що їм вірити, прислухатися чи не прислухатися до настанов певних релігійних організацій»<sup>15</sup>.

Правове визнання богослов'я у 2014 році відкрило можливості для легітимізації богословських ідей у освітянському та загальнонауковому дискурсі. За ці роки все більш очевидною стає потреба у комплексному

---

<sup>14</sup> Юраш А. Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (*Мораль. Релігія. Освіта*). С. 105.

<sup>15</sup> Релігія та релігійність в Україні. Результати соціологічного дослідження. *PICV – Релігійно-інформаційна служба України*, 2001–2008. веб-сайт. URL: [www.RISU.org.ua](http://www.RISU.org.ua) (дата звернення 10.11.2024).

осмисленні подальших перспектив розвитку богослов'я в Україні, подальшого формування системи співіснування богослов'я та світської освіти у межах єдиного і власне світського за своїм загальним характером, освітнього простору України.

## **2. Типологія богословської освіти в контексті свободи віросповідання та віровизнання**

Як ми зазначали раніше, в Україні склалася система богословської освіти, яка на даний момент використовує всі традиційні та новітні форми й характеризується такими особливостями:

1) Богословська освіта є конфесійною, позаконфесійною та міжконфесійною;

2) Освітній процес відбувається у закладах освіти, що належать до духовних (релігійні організації), богословських та світських (державних, приватних);

3) Освітні компоненти з богослов'я мають фахову спрямованість або забезпечують світоглядну функцію (формування навичок soft skills).

Перспективи розвитку богословської освіти в Україні, потенціал позитивних змін в українській освіті залежить від місця, ролі та позиції релігії у національному публічному просторі, освіті, науці тощо. Тому особливості здійснення освітнього процесу по богослов'ю – спеціальністю та/ або окремим освітнім компонентам – ми розглянемо на прикладі тільки тих вищих закладів освіти, котрі містяться в Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності ЄДБО<sup>16</sup>. Увагу будемо звертати тільки на наявність ліцензії МОН України з Богослов'я. Таких закладів освіти на даний період 13 (Табл. 1).

Як бачимо з таблиці в освітньому просторі присутні всі типи навчальних закладів, в яких навчають богослов'ю. Насамперед, це заклади вищої духовної освіти церковно-конфесійної належності. У таких закладах вищої духовної освіти сформувалася професійна богословська освіта, змістом якої є доктринальна підготовка служителів церкви та оволодіння ними системою компетенцій необхідних для цього. Традиційно вбачалося, що богословська освіта потрібна для підготовки майбутніх священно- та церковнослужителів і тому краще це робити в закладах підпорядкованих безпосередньо релігійним організаціям. Богослов'я, що там розвивається, попри високий рівень модернізації залишається конфесійно визначеним, покликаним підготувати майбутнього священнослужителя, місіонера, душпастира для потреб визначеної релігійної організації.

---

<sup>16</sup> Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності ЄДБО. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search> (дата звернення 10.11.2024)

Таблиця 1

| Місто                                     | Заклад вищої освіти                                                                                                           | Ступінь вищої освіти     | Ліцензії  |
|-------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|-----------|
| Київ                                      | Київська православна богословська академія                                                                                    | Бакалавр / магістр / PhD | + / + / + |
|                                           | Релігійна організація «Українська євангельська теологічна семінарія союзу вільних церков християн євангельської віри України» | бакалавр                 | +         |
|                                           | Український державний університет імені Михайла Драгоманова                                                                   | Магістр / PhD            | + / -     |
| Луцьк                                     | Волинська православна богословська академія                                                                                   | Бакалавр / магістр / PhD | +/-/-     |
| Ужгород                                   | Карпатський університет імені Августина Волошина                                                                              | Бакалавр / магістр / PhD | + / + / + |
| Запоріжжя                                 | «Класичний приватний університет»                                                                                             | Бакалавр / магістр       | + / +     |
| Івано-франківськ                          | Приватний заклад вищої освіти «Івано-франківська академія Івана Золотоустого»                                                 | Бакалавр / магістр       | + / +     |
| Львів                                     | Заклад вищої освіти «Український католицький університет»                                                                     | Бакалавр / магістр / PhD | + / + / + |
| Чернівці                                  | Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича                                                                   | Бакалавр / магістр       | + / +     |
| Буча (Київська область)                   | Приватний вищий навчальний заклад «Український гуманітарний інститут»                                                         | Бакалавр                 | +         |
| Княжичі (Київська область)                | Релігійна організація Київська трьохсвятительська духовна семінарія української греко-католицької церкви                      | Бакалавр                 | +         |
| Велика Березовиця (Тернопільська область) | Приватний заклад вищої освіти «Тернопільська богословська академія імені патріарха Йосифа Сліпого»                            | Інформація відсутня      |           |
| Антонівка                                 | Релігійна організація «Вищий духовний навчальний заклад «Таврійський християнський інститут»                                  | Бакалавр                 | +         |

В контексті діяльності закладу вищої духовної освіти актуалізується саме практична сторона богослов'я як спеціальності, котра зорієнтована на вдосконалення навичок служіння: проповідкування, місіонерства, капеланського служіння, викладання тощо. Як зазначав Хромець В., центром конфесійної духовної освіти є «формація духовенства конкретної деномінації. Вірний має здобути богословські знання в межах певної випрацьованої конфесійної школи методами, котрі ця школа пропонує, та знати хибність вчення і способу богословствування інших

шкіл та конфесій. Цей тип освіти кристалізується в контексті полеміки між протестантськими та Римо-Католицькою Церквами, тому має виразний ізоляційний характер»<sup>17</sup>.

Маємо усвідомлювати, що з конфесійною богословською освітою напряду корелюється право особи на свободу віросповідання та віровизнання, оскільки людина, вступаючи до конфесійного закладу освіти, безумовно приймає та свідомо підтримує «внутрішнє життя різних конфесій, зокрема, ... пов'язаних з вимогами конфесійного «законодавчого поля», яке постає як континуум різного роду норм, приписів, дозволів та заборон. Останні регламентують життя, поведінку віруючих у контексті вимог віросповідної парадигми, канонів, догм, які мають бути забезпечені системою певних санкцій»<sup>18</sup>. Подібна думка висловлюється М. Бабієм. Він пише: «відносини між членами церковного Тіла регулюються не лише внутрішніми мотивами людей і моральними заповідями, але й загальнообов'язковими нормами, ігнорування чи порушення яких мають своїм наслідком санкції».<sup>19</sup>

Успішними прикладами духовних / богословських закладів вищої освіти є, приклад Карпатського університету імені Августина Волошина у співпраці з Православною Церквою України, через, зокрема, створення та функціонування унікального духовно-навчально-наукового комплексу «Ужгородська українська богословська академія (заклад вищої духовної освіти) – Карпатський університет імені Августина Волошина (заклад вищої освіти) та Київська православна богословська академія Православної Церкви України:

1) Карпатський університет імені Августина Волошина (далі – Університет) розпочав діяльність у квітні 2006 р., як правонаступник Української богословської академії імені святих Кирила і Мефодія (далі – Академія), яка у січні 2002 р., з благословення Блаженнішого Володимира Сабодана, Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви розпочала підготовку богословських кадрів за ступенями освіти: молодший спеціаліст, бакалавр, магістр та науково-освітнім ступенем: доктор богослов'я, доктор філософії і науковим – доктор богословських наук, доктор наук. Академія здійснювала підготовку фахівців з вищою духовною освітою за спеціальностями: «Богослов'я» (спеціалізації «Священнослужитель»,

---

<sup>17</sup> Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук: 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.

<sup>18</sup> Свобода в релігії (церкві): релігієзнавчі виміри. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 53. С. 2–6.

<sup>19</sup> Бабій М. Свобода совісті та свобода релігії: релігієзнавчий, теологічний та правознавчий виміри. *Релігійна свобода*. 2016. № 19. С. 7.

«Християнський місіонер»), «Теологія» (спеціалізації «Християнський педагог»), «Церковне музичне мистецтво» (спеціалізація «Регент церковного хору»), «Правознавство» (спеціалізація «Державне та канонічне право»). 29 грудня 2003 р. рішенням Священного Синоду УПЦ (журнал № 33). Академія була визнана вищим духовним навчальним закладом Української Православної Церкви.

У 2006 р. Університет, як правонаступник Академії, першим в системі церковних закладів вищої освіти одержав ліцензію Міністерства освіти і науки України з підготовки фахівців за напрямом 0301 «Філософія» (спеціальності 6.030100 «Філософія», 6.030100 «Релігієзнавство»). Оскільки у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» від 13 грудня 2006 р. № 1719 не було введено підготовку бакалаврів за спеціальністю «Богослов'я»<sup>20</sup>, то навчальні плани Університету за вищезазначеними напрямками було адаптовано до богословської програми Ужгородської української богословської академії, як закладу вищої духовної освіти, що дозволило студентам, навчаючись на богословських програмах, отримати два дипломи: Університету – диплом державного зразка за світською спеціальністю «Філософія», спеціалізацією «Філософія релігії» та Академії – диплом церковного зразка за спеціальністю «Богослов'я» і відповідними спеціалізаціями в галузі духовної освіти.

У 2010 р. Університет одержує ліцензію на підготовку фахівців (магістрів) зі спеціальності 8.030103 «Богослов'я (теологія)», у 2015 рр. – ліцензію на підготовку фахівців (бакалаврів) за напрямом 6.020304 «Богослов'я (теологія)». Після успішного проходження акредитації освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр – магістр Карпатський університет імені Августина Волошина у 2019 році отримав ліцензію МОН України на підготовку фахівців за третім (освітньо-науковим рівнем – PhD) за спеціальністю «Богослов'я».

Відтак, Ужгородська українська богословська академія імені святих Кирила і Мефодія, а згодом Університет і Академія через створений у 2006 р. духовно-навчально-науковий комплекс «Карпатський університет імені Августина Волошина (заклад вищої освіти) – Ужгородська українська богословська академія (заклад вищої духовної освіти) з січня 2002 р. по даний час, у відповідності до Закону України «Про вищу

---

<sup>20</sup> Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

освіту» та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» впровадили у освітній і науковий простір України підготовку фахівців за напрямом «Богослов'я» за всіма ступенями і рівнями вищої освіти, з одночасним отриманням дипломів державного і церковного зразка.

2) Успішним прикладом впровадження спеціальності богослов'я в освітній простір є також діяльність Київської православної богословської академії Православної Церкви України (далі – Академія), котра успішно скористалася нормами Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» і у 2015 році отримала ліцензію Міністерства освіти і науки України за ступенями вищої освіти бакалавр / магістр, а 2016 державну акредитацію за цими рівнями. В Академії діє аспірантура (доктор філософії) та докторантура (підготовка на науковому рівні доктора наук) за спеціальністю 041 «Богослов'я», а також спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій.

Волинська православна богословська академія Православної Церкви України, Івано-Франківська богословська академія імені святого Івана Златоустого Української Греко-Католицької Церкви, Українська євангельська теологічна семінарія союзу вільних церков християн євангельської віри України, Київська трьохсвятительська духовна семінарія Української Греко-Католицької церкви та інші є закладами вищої духовної освіти й типом релігійної організації. Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вони створювалися іншим типом релігійної організації – релігійним центром (управлінням)<sup>21</sup>.

По відношенню до такого типу закладів вищої духовної освіти довгий час тривала така ситуація: держава не втручалася у функціонування духовних закладів освіти, які належать релігійним організаціям, надавала повну автономію «... для підготовки священослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей»<sup>22</sup>. Але, з іншого боку, застосування фахівців цих закладів освіти обмежувалося лише релігійними структурами. Стан речей почав змінюватися останніми роками: змінився із прийняттям нового законодавства про освіту. На теперішній час кілька таких закладів вищої духовної освіти отримали ліцензії МОН України на право провадження освітньої діяльності. Наприклад, Волинська православна богословська академія Православної Церкви України (березень 2021 року), Івано-Франківська богословська

---

<sup>21</sup> Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*, 1991, № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).

<sup>22</sup> Там само.

академія імені св. Івана Златоустого (2021 рік), Київська трьох-святительська духовна семінарія української греко-католицької церкви (січень 2024 року), Таврійський християнський інститут (квітень 2024 року), Українська євангельська теологічна семінарія союзу вільних церков християн євангельської віри України (лютий 2024 року).

Другий тип богословської освіти – це гібридні форми її реалізації, притаманні світським закладам – державним та приватним:

Реалізація конфесійної богословської освіти у світському закладі. Прикладом є освітні програми бакалавра та магістра Богослов'я у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. Освітня програма університету продовжує традиції богословської освіти, які існували в Чернівецькому університеті до 40-х років ХХ ст. Відділення, з одного боку є автономною структурою університету, а з іншого – орієнтована на підготовку священно- та церковнослужителів для Православної Церкви України.

Положення чинної освітньої (наприклад, бакалаврської) програми чітко визначають, що здійснюється підготовка релігійних фахівців: «Придатність до працевлаштування: Випускники ОП можуть займати первинні посади відповідно до національного класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003:2010, а саме: 2460 – професіонали в галузі релігії; 2460 – священнослужитель; 2460 – капелан, місіонер, пастор, пресвітер; 3340 – асистент богослова; 3340 – катехит; 3480 – допоміжний персонал релігійних організацій, який не має духовного сану; 3480 – дякон (служитель), регент, релігійний проповідник (євангеліст, благовісник)»<sup>23</sup>.

1) Реалізація богословської освіти без конкретно визначеної релігійної організації, з можливістю співпраці з усіма конфесіями, які бажають цієї співпраці. Наявність богословської освіти в світських закладах вищої освіти не тільки не порушує норми права особи на свободу віросповідання та віровизнання, а й навпаки, його утворює, оскільки богословські погляди на ті чи інші питання взаємодіють із небогословськими спеціальностями світського закладу вищої освіти та забезпечують позаконфесійний та/або міжконфесійний діалог.

Освітні програми, що там реалізуються засвідчують міждисциплінарний характер богословської підготовки. В університетах готують не стільки священнослужителів, скільки світських фахівців в галузі

---

<sup>23</sup> Освітньо-професійна програма «Богослов'я» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в галузі знань 04 – Богослов'я за спеціальністю 041 – Богослов'я (2023 р.). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича : веб-сайт URL: <https://drive.google.com/file/d/1H80WYalzhqV3oule2nar5THrcEPMJJup/view> (дата звернення 10.11.2024).

богослов'я та релігієзнавства. В сучасних академічних програмах з богослов'я простежується симбіоз богослов'я і права, богослов'я і психології, богослов'я і педагогіки, богослов'я і економіки. Студенти-богослови вивчають історію релігії, релігійну філософію, нові релігійні рухи, особливості догматичного вчення та літургики різних конфесій, державне законодавство про релігію, джерелознавство, обґрунтування догм і обрядів релігії. Залежно від профілю студенти можуть вивчати спеціальні предмети релігійної спрямованості, історію віровчень і різні форми релігійного життя, релігійну культурну спадщину, традиційне для релігії право, археологічні пам'ятники історії релігій, історію і сучасний стан взаємин між різними релігійними вченнями та релігійними організаціями. Сучасний «світський» богослов – це людина, яка, маючи хорошу богословську освіту, приступаючи до будь-якої проблеми (економічної, соціальної, наукової, виховної) зробить цю справу кращою, чи продуктивнішою, чи привнесе в ці сфери те, чого потребує все суспільство, не тільки церква. Богослов'я як фах гармонійно укладається в концепцію мотивації соціальних дій людини, в межах якої відбуваються і основні зрушення в матеріальній культурі людства.

Прикладами таких освітніх програм є програми Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Карпатського університету імені Августина Волошина, Класичного приватного університету. Наприклад, освітні програми Українського державного університету імені Михайла Драгоманова<sup>24</sup> (табл. 2).

Таблиця 2

| Назва програми                                   | Кваліфікація                                                                                                                                                            |
|--------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Магістерські програми</b>                     |                                                                                                                                                                         |
| Публічне богослов'я та сучасні суспільні процеси | Магістр богослов'я. Науковий співробітник. Викладач богословських дисциплін. Експерт із суспільно-політичних питань. Фахівець з публічного богослов'я.                  |
| Психологічне консультування та капеланство       | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з психологічного консультування та капеланства. Практичний психолог.                                     |
| Соціально-політична етика та теологія            | Магістр богослов'я. Науковий співробітник. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з соціально-політичної етики та теології. Експерт із суспільно-політичних питань. |
| Лідерство у сфері релігії                        | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з лідерства та управління у сфері релігії.                                                               |

<sup>24</sup> Український державний університет імені Михайла Драгоманова : веб-сайт. URL: <https://ffs.npu.edu.ua/kafedry/kulturolohi> (дата звернення 10.11.2024).

Продовження таблиці 2

|                                               |                                                                                                                                         |
|-----------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Релігійна освіта                              | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з релігійної освіти. Вчитель предметів духовно-морального спрямування.   |
| Релігійна журналістика                        | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з релігійної журналістики. Журналіст богословських та релігійних видань. |
| Сімейне та психологічне консультування        | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з сімейного та психологічного консультування. Практичний психолог.       |
| Психологічне консультування в кризових станах | Магістр богослов'я. Викладач богословських дисциплін. Фахівець з психологічного консультування в кризових станах. Практичний психолог.  |
| <b>Бакалаврські програми</b>                  |                                                                                                                                         |
| Філософія релігії                             | Бакалавр богослов'я. Фахівець з філософії                                                                                               |
| Релігійна освіта                              | Бакалавр богослов'я. Вчитель релігійного навчального закладу.                                                                           |
| Релігійна журналістика                        | Бакалавр богослов'я. Журналіст релігійних видань.                                                                                       |

В Карпатському університеті імені Августина Волошина в межах освітньої програми з богослов'я реалізується ряд соціально значимих спеціалізацій, зокрема з «Медіа-комунікацій та паломництва», «Української духовної культури та історії церкви», «Державного та канонічного права», «Міжконфесійні відносини та релігійні групи», «Історія церкви та політичні процеси», «Державно-релігійні відносини та міграційні процеси» тощо. А в Класичному приватному університеті – Богослов'я, Християнське лідерство та Християнська освіта.

Таким чином, спектр сучасних богословських активностей складно перерахувати. Фахівці з академічною богословською освітою можуть працювати на відповідних посадах в закладах освіти, на підприємствах, засобах масової інформації, організаціях, установах, об'єднаннях громадян, спілках, фундаціях, благодійних та інших організаціях, незалежно від форм власності та підпорядкування, здійснюючи науково-дослідну, навчально-виховну, просвітницьку, літературно-видавничу, соціально-практичну, експертно-консультативну, представницько-посередницьку, організаційно-управлінську діяльності. Вони можуть бути викладачами середніх навчальних закладів, технічним фахівцями в галузі управління, соціальними працівниками, помічниками в релігійних організаціях, без наявності духовного сану.

Таким чином, існування богословських (духовно-моральних) освітніх програм у світському ЗВО забезпечує «використання духовного потенціалу релігії з метою поліпшення морально-психологічного клімату та вищих почуттів у підростаючого покоління

та молоді... <оскільки> ... Незважаючи на різний, найчастіше невисокий ступінь вираженості релігійних почуттів, поверхнєве знання основ віровчення й низьку культову активність, багато хто з молоді відносить себе до числа віруючих»<sup>25</sup>. Таким чином, богословська освіта, яка вивільнилася від безпосередньої взаємодії з конкретною конфесією сприяла новому типу богословської освіти – не конфесійна / академічна богословська освіта, котра починає достатньо жорстко конкурувати за світський простір вищої освіти.

Освітні програми третього типу – це міжконфесійні богословські<sup>26</sup> програми, або богословські освітні компоненти, що притаманні кільком релігіям. В рамках таких програм вивчаються питання міжконфесійного діалогу, відбувається навчання тем і проблем, які виникають у міжконфесійній взаємодії та/ або міжособистісної взаємодії у складні / критичні моменти життя. На нашу думку, прикладами таких освітніх програм є:

- програма з «Публічного богослов'я», яка реалізується в Університеті Короля Данила. В програмі досліджуються стосунки Церкви і суспільства;

- програми з медичного (терапевтичного богослов'я), які започатковуються у медичних закладах освіти;

- програми з «Богослов'я страждання», тобто програми з паліативної допомоги та опіки.

- навчальні дисципліни з «Політичного богослов'я», «Релігійної дипломатії та миротворчої діяльності», які викладаються в Навчально-науковому інституті філософії та освітньої політики.

Підводячи підсумок, зауважимо, що висновок наведений у статті І. Ломачинської та В. Ужва про те, що «релігійна освіта в Україні, на відміну від освітніх практик переважної більшості західноєвропейських країн, є конфесійною <...> та професійно-зорієнтованою (богословською)... Неконфесійна релігійна освіта у світських

---

<sup>25</sup> Шульга Ю. Взаємодія церкви та духовних закладів освіти з суспільством і державою щодо розвитку духовної освіти дітей та учнівської молоді України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018, № 1 (75). С. 95–105. 97. DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/095-105.

<sup>26</sup> На нашу думку, для найменування таких програм більше підходить термін «теологія», оскільки традиційно термін богослов'я пов'язаний з християнським релігійним вченням, а термін теологія тяжіє до релігійної філософії. (Дослідниками прийнято говорити про східну філософію, християнське богослов'я та європейську теологію. Нерідко християнська філософія називалася саме богослов'ям, іноді філософію називали «служницею богослов'я». Пізніше з'являється словосполучення філософське богослов'я (в українському перекладі трапляється переклад «філософська теологія»).

навчальних закладах є релігієзнавчою, і, на відміну від релігійної конфесійної освіти, визнається світоглядно плюральною та конфесійно незаангажованою»,<sup>27</sup> наприкінці 2024 року є не зовсім коректним.

Міждисциплінарні освітні програми з богослов'я стають доволі популярними, оскільки, за думкою Т. Ловат, «... становить сучасну спробу відновити давню традицію теології як активного учасника ..., що пропонує особливий спосіб розуміння світу в його природному та соціальному порядку і виступає як потужний мотиватор людських дій, спрямованих на гармонію й добробут у світовому порядку... ми цілком могли б сказати: теологія не для Церкви; теологія для світу»<sup>28</sup>.

Закінчити цей розділ хочеться цитатою Ірини Горохолінської. Вона пише: «Як ми вже наголошували, якість богословської освіти здатна бути своєрідною «подушкою безпеки» на роздоріжжі ціннісної самоідентифікації особистості і тих криз та випробувань, що окреслені вище як виклики і проблеми сьогодення. Адже вона здатна репрезентуватися в суспільстві як індивідуальний досвід, так і як досвід суспільний. Індивідуальний досвід – це досвід конкретних випускників богословських програм, які пройшли через етап самоусвідомлення і пошуку відповідей на питання Істини, про які ми вже говорили, і самоідентифікації власної ціннісної системи. Тобто здобуття богословської освіти на індивідуальному рівні – це система самоосвіченості, котра розкриває множину світоглядної та культурної різноманітності світу, а також сприяє концептуалізованому вивченню власної релігійної традиції. Адже, на відміну від релігієзнавчого знання, де всім релігіям світу надається рівнозначна дослідницька увага, богословська освіта ще й вимагає процесу деталізації вивчення саме певної унікальної релігійної традиції. Навіть якщо випускник-богослов не обирає шлях священнослужителя як свою професію, він здобуває досвід концептуалізації власного релігійного досвіду, отримує інтелектуальні важелі протидіяти забобонам і фанатизму, релігійним міфам, що можуть продукуватися буденним рівнем релігійної свідомості»<sup>29</sup>.

---

<sup>27</sup> Ломачинська І., Ужва В. Релігійна освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Economic and social analysis journal of southern caucasus*. October-november. volume 38. issue 04. С. 69.

<sup>28</sup> Lovat T. Securing Security in Education: The Role of Public Theology and a Case Study in Global Jihadism. *Religions*. 2018, 9 (8) : 244. P. 3. URL: <https://www.researchgate.net/publication/327066129> (дата звернення: 15.01.2022).

<sup>29</sup> Горохолінська І. Безпековий потенціал богословської освіти. *Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри* / за заг. наук. редакцією Віталія Мудракова. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2022. 332с.. С. 287.

### 3. Богословська наука в контексті свободи віросповідання та віровизнання

Питання свободи віросповідання та віровизнання стосовно богословських наукових досліджень знаходяться у площині опозиції науковий/ненауковий. Прихильники традиційного (ідеологічно пов'язаного з радянським минулим) висловлюють побоювання стосовно того, що дослідження з богослов'я не відповідають критеріям науковості, оскільки «для українських гуманітаріїв на сучасному етапі особливо важливо якраз дбати про утвердження принципів науковості, подолання ідеологізації, підвищення якості дослідницьких стандартів, а от введення явно сумнівної в науковому плані дисципліни тільки розхитуватиме і так не найсильніші стандарти, адже узаконюватиме присутність в інтелектуальному дискурсі дисципліни, в якій вже на рівні основних засад допускається певна конфесійна упередженість і толерується відхід від принципів науковості»<sup>30</sup>.

Розповсюдженою є думка, що: якщо «представники ... теології якоюсь мірою намагаються застосовувати критичний метод, властивий для наукового пізнання, однак, побачивши, що послідовний рух у цьому напрямку веде до атеїзму, вони зрештою припиняють критичне дослідження, коли ключові засади віровчення опиняються під сумнівом»<sup>31</sup>. Тобто, за їх думкою, богослови (теологи) «ладні бути критичними у другорядних питаннях, однак у найважливіших питаннях вони залишаються догматичними, а теологічні факультети, існуючи нарівні з іншими факультетами, тим самим породжують хибне враження, ніби теологія є наукою, тоді як насправді ці факультети продукують радше не наукове знання, а ідеологію»<sup>32</sup>.

Між тим у постмодерністській філософії богослов'я визнане як різновид соціо-гуманітарного знання із власним спеціальним типом раціональності. Воно є і практичним, і теоретичним знанням релігійного феномену. Воно досліджує людину, світ і Бога, виступає його самоосмисленням, формує дискурс, в якому знаходить пояснення даним феноменам. Вести дискусію про науковість або ненауковість богослов'я – це все одне, що говорити про чесних або ні дослідників. А вони є у будь якій науці.

---

<sup>30</sup> Кругляк М. Введення богослов'я як галузі знань: виклики і загрози. Університетська кафедра. 2016. № 5. С. 97

<sup>31</sup> Albert I. Theologische Holzwege. Gerhard Ebeling und rechte Gebrauch der Vernunft. Tübingen, 1973, S. 104.

<sup>32</sup> Кругляк М. Введення богослов'я як галузі знань: виклики і загрози. Університетська кафедра. 2016. № 5. С. 93.

В Україні розвиток наукових досліджень у галузі богослов'я має яскраво виражену конфесійну специфіку:

- українські протестанти змогли створити власний великий Біблійний коментар, який охопив усі канонічні книги Біблії та має яскраво виражену контекстуалізацію для Східної Європи;

- Українські греко-католики мають значні досягнення в області історичної науки, перекладів, створення підручників;

- Православні України мають значні досягнення в області патрології, історії, політичної теології, видають кілька журналів з науковими статтями, випустили ряд підручників.

Показовим є досвід створення, розвитку та діяльності першої у світі Міжнародної академії богословських наук, як наукової установи, засновником котрої виступили Карпатський університет імені Августина Волошина та Ужгородська українська богословська академія. У 2013 році Академія пройшла державну реєстрацію відповідно до вимог Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Своїм головним завданням передбачає утвердження і розвиток вітчизняної богословської науки як самостійної науки в галузі гуманітарних наук, так і поглиблену взаємointegraцію богословської та світської наук.

На нашу думку, розвиток сучасної богословської науки має бути спрямований на досягнення соціально-орієнтованих теоретичних і практичних результатів соціального вчення Церкви, а також на встановлення комунікативного впливу релігії на сучасний світ: культуру, науку, освіту, громадянське суспільство і державу. «Діалог науки і релігії – це складна модель наукової комунікації, особливо якщо світські науковці мають свій погляд на історію, походження, розвиток релігії і християнської теології»<sup>33</sup>.

Цей діалог видається закономірним, якщо вважати на цілість умов, що склалися в Україні: богослов'я визнане наукою, яка має понадконфесійний характер, Україна – чи не єдина серед європейських країн не має «панівної» або національної Церкви, але водночас має вкорінені в культуру християнські деномінації. Все це створює українські сприятливі умови для розвитку академічного богослов'я та плідної співпраці різних богословських традицій.

---

<sup>33</sup> Християнська теологія як сфера гуманітарного знання. *Міжрегіональна академія управління персоналом* : веб-сайт: <https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-prosvitnicki-centr/statti/hristiyanska-teologiya-yak-sfera-gumanitarno>

## ВИСНОВОК

В Україні сформувався новий тип богословської освіти, яка: 1) включає конфесійні (духовні) та неконфесійні заклади освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців за спеціальністю Богослов'я; 2) характеризується частковим поверненням до практики богословської освіти за межами церковних організацій, зокрема, у світських закладах вищої освіти для професійної діяльності як поза Церквою, так і для забезпечення потреб релігійних організацій; 3) а також започаткуванням поліконфесійної, мультикультурної богословської освіти для забезпечення потреб суспільства на початку XXI столітті.

Реальність розвитку богословської освіти і нації в Україні полягає в тому, що неможливо розмежувати її за видами закладів вищої освіти – конфесійні чи світські, оскільки є випадки реалізації цілком конфесійної богословської освіти в світських закладах вищої освіти. Також є приклади гібридних закладів/структур вищої освіти, коли заклад або структура створені відповідно до освітнього законодавства, але координують свою діяльність з однією з конфесій. Разом з тим у державних закладах освіти наявні богословські компоненти, такі «Основи християнства», «Християнська етика», «Українська духовна культура», «Основи мусульманської культури»<sup>34</sup>. Також можлива інкорпорація моральних та етичних цінностей у виховний процес, адже базові цінності є спільними для різних світових релігій. Одночасно українському богослов'ю в університетах вдалося обійти «можливий негативний аспект впливу релігії (наприклад, релігійний екстремізм), та взяти на озброєння позитивні та об'єднуючі властивості релігії в закладанні фундаменту багатой духовно та культурно нації»<sup>35</sup>.

Що стосується права на свободу віровизнання та віросповідання, то, на нашу думку, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» було б коректно доповнити нормою, за якою ***богословські дисципліни*** (дорівнює – релігійно-філософські, релігієзнавчі), ***вивчення та викладання котрих носить інформативний характер та не супроводжується релігійними обрядами не може бути заборонене або обмежене у державних та інших закладах освіти.***

---

<sup>34</sup> Право людини на релігійну освіту як складник свободи віросповідання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2015. № 827. С. 226–231.

<sup>35</sup> Васильченко О. П. Проблеми становлення правової демократичної держави. *Взаємодія держави та релігійних інститутів як прояв принципу толерантності.* 2021. С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.1>

## АНОТАЦІЯ

В розділі здійснено аналіз типології освітніх програм (компонентів) в контексті свободи на віросповідання та віровизнання. Констатується, що право особи здобувати богословську освіту можна розглядати як елемент свободи віровизнання та реальний прояв свободи віросповідання, зокрема, і щодо функціонування та розвитку вищої духовної богословської освіти і науки. Автор аналізує сучасні характеристики богословської освіти та особливості її реалізації у різних типах закладів вищої освіти. Наведено аргументи на користь того, що у суспільства існує запит на фахівців, з якісною богословською освітою, спроможних вести міжконфесійний діалог, діяти з урахуванням інтересів держави та релігійних організацій, враховувати інтереси та духовні потреби кожної конкретної особи та релігійної конфесії. У підсумку, зазначено, що реалізація богословських програм, як конфесійних, так і й не конфесійних у закладах освіти духовних чи світських не суперечить нормам чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

## Література

1. Архімандрит Віктор (Бедь В. В.) Конституційно-правові аспекти реалізації права людини на свободу совісті та віровизнання : монографія. Ужгород, ІВЦ «УУБА- КаУ», 2010. С. 243.
2. Бех, І., Журба, К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська Школа Українських Карпат*. 2017. № 16, 24–33. 25 DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2017.16.24-33>.
3. Бабій М. Свобода совісті та свобода релігії: релігієзнавчий, теологічний та правознавчий виміри. *Релігійна свобода*. 2016. № 19. С. 5–10.
4. Богданенко А. І. Інтегративна християнська теологія в науці державного управління: український контекст. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6 (24). С. 180–192. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-180-192](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-180-192)) с. 364.
5. Васильченко О. П. Проблеми становлення правової демократичної держави. *Взаємодія держави та релігійних інститутів як прояв принципу толерантності*. 2021. С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.1>
6. Войтюк І. Інтеграція релігійних та духовних елементів у системі української національної освіти. *Філософія освіти*. 2012. № 1-2 (11). С. 260–272.
7. Горохолінська І. Безпековий потенціал богословської освіти. *Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри / за заг. наук.*

редакцією Віталія Мудракова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2022. 332 с.

8. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : монографія. Київ : Знання України, 2005. 552 с.

9. Історія та розвиток релігієзнавства. Реферат. *Освіта\_UA* : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/30070/> (дата звернення 10.10.2024).

10. Колиба М. М. Свобода віросповідань та державно-церковні відносини за умов відродження й утвердження української державності: філософсько-правовий аспект. *Вісник Львівської державної фінансової академії : гуманітарні науки*. 2012. № 12. С. 77–82.

11. Колодний А. Свобода совісті в освіті світської України. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (Мораль. Релігія. Освіта). С. 64–80. 65–66.

12. Конституція України. Стаття 35: 1 жовтня 2024 р. *Верховна рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 10.10.2024).

13. Кругляк М. Введення богослов'я як галузі знань: виклики і загрози. *Університетська кафедра*. 2016. № 5. С. 91–100.

14. Ломачинська І., Ужва В. Релігійна освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Economic and social analysis journal of southern caucasus*. October-november. volume 38. issue 04. С. 68–72.

15. Мельник, М. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. № 19 (4), 124–128.

16. Освітньо-професійна програма «Богослов'я» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в галузі знань 04 – Богослов'я за спеціальністю 041 – Богослов'я (2023 р.). *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича* : веб-сайт URL: <https://drive.google.com/file/d/1H80WYalzhqV3oule2nar5THrcEPMJJup/view> (дата звернення 10.11.2024).

17. Право людини на релігійну освіту як складник свободи віросповідання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 226–231.

18. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*, 1991, № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).

19. Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності ЄДБО. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search> (дата звернення 10.11.2024)

20. Релігія та релігійність в Україні. Результати соціологічного дослідження. *PICU- Релігійно-інформаційна служба України*, 2001–2008. веб-сайт URL: [www.RISU.org.ua](http://www.RISU.org.ua) (дата звернення 10.11.2024).

21. Свобода в релігії (церкві): релігієзнавчі виміри. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 53. С. 2-6.

22. Український державний університет імені Михайла Драгоманова: веб-сайт URL: <https://ffs.npu.edu.ua/kafedry/kulturolohi> (дата звернення 10.11.2024).

23. Християнська теологія як сфера гуманітарного знання. *Міжрегіональна академія управління персоналом*: веб-сайт: [https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-](https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno) (дата звернення: 15.10.2024).

24. Христокін Г. В. Теологія як специфічний тип соціо-гуманітарного знання. Актуальні проблеми філософії та соціології. November 2019. С. 67–75. DOI:10.32837/apfs.v0i25.875// DOI: 10.32837/apfs.v0i25.87

25. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук : 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.

26. Шульга Ю. Взаємодія церкви та духовних закладів освіти з суспільством і державою щодо розвитку духовної освіти дітей та учнівської молоді України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018, № 1 (75). С. 95–105. DOI 10.24139/2312-5993/2018.01/095-105.

27. Юраш А. Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36 (*Мораль. Релігія. Освіта*). С. 96–106.

28. Albert II. Theologische Holzwege. Gerhard Ebeling und rechte Gebrauch der Vernunft. Tübingen, 1973, S. 104.

29. Lovat T. Securing Security in Education: The Role of Public Theology and a Case Study in Global Jihadism. *Religions*. 2018, 9 (8): 244. Р. 3. URL: <https://www.researchgate.net/publication/327066129> (дата звернення: 15.01.2022).

#### **Information about the author:**

**Bed' Viktor Vasilyevich,**

Doctor of Theologicals Ciencias, Doctor of Law Sciences,

Professor at the Department of State and Canon Law

Augustine Voloshyn Carpathian University

4, Goydy St., Uzhhorod, 88000, Ukraine